

[0182]

WURDSNEUPERIJEN

21. *jelde*.

Der binne wurdôfliedingen, dy't sa stompiefâldich binne, dat men jin letter ôffreget, hwerom't men dêr net earder op sind hat. Nou is it lêstige yn 'e Fryske taelkunde, dat men nea net krekt wit, oft in oare ûndersiker it komôf fan it wurd, dat men neisneupt, net al lang útpluze hat. Giet it om in wurd, dat mei ien fan 'e earste letters fan it a-bie bigjint, dan docht it *Lexicon friscum, A-Feer*, fan J. Halbertsma noch wol ris fortuten, mar it is suver gjin dwaen allyk, om yn alle oare gefallen hieltiten wer dy skriuwer syn neilitten hânskriften to rieplachtsjen. Dat sil mei gauwens al makliker wurde, nou't it Fryske Ynstitút foto's fan it folsleine materiael fan Dûmny Joast, dat noch yn hânskrift leit, ta syn foldwaen hat. It kin sadwaende bêst wêze, dat hjir of dêr in lêzer mei de forklearring fan *jelde* bikend is, mar ik nim oan, dat it de measten forgean sil lyk as my, dat ik printsje de útkomste fan myn gesneup dochs mar ôf.

Neffens W. Dykstra ¹⁾ komt it haedwurd *jelde* allinne mar foar yn 'e útdrukking: in hynsder yn 'e *jelde* sette `de poaten krúslings oaninoar fêstbine'. Foar de wissichheit haw ik in biwurker fan it Greate Fryske Wurdboek noch efkes frege, oft der ek oare fynplakken yn 19de- of 20ste-ieuske skriften wiene, mar it die bliken, dat hja op it Coulonhûs oars neat hiene as hwat Waling-om ús fornijt.

It nou seldsume *jelde*, dêr is gjin mis op, hat him ûntjown út âldwestfrysk *hielde* `boei, bân', dat ús âlde wetten bygelyks sa brûke : `Hweerso een man godes riucht brecht ende Octavianus ende Moyses ewa ende al der wrald, dat hi schetten wluat, so aegh him di riuchter tre kerren to iowen, als hi liwet hadde een eetmel al om mit tuam *hieldem* spand, dat hi dis da wird iechte deer hy deen hadde, ende dat hy dine ker hadde hor hi sine machta by dae liue off snyde ende sine sonda betterie so ma een kolk delue deer dat quik in moge ende dat ma him alles nida bringe iefta dine tredda ker, dat ma alle dat heer gadrie fan da schettena stirten ende makie een band ende binden al deer mei ende baerne' ²⁾ (De straffen, dy't by âlds foar de sodomyt fêststeld waerden, liigden der net om: „As immen it rjocht fan God en de wet fan Octavianus en Mozes en de hiele wrâld skeint, dat er mei fé omslacht, dan moat de rjochter him de kar út trije litte - nei't er in dei lang yn twa boeijen slein libbe hat en tajowt, dat er it dien hat - ntl. dat er it oan syn kar ha sil, oft er syn machten by it lichem ôfsnije en syn sûnde boetsje wol, of dat men in gat graeft, dêr't it bist yn kin en men him der alhiel ûnder yn triuwt, of as tredde, dat men al it hier fan 'e sturten fan it (misbrûkte) fé garret en dêr in bân fan makket en him dêrmei bynt en (dan) forbaernt").

Dat wy *jelde* wierliken mei âldwestfrysk *hielde* lykslaen meije, kin ek mei help fan 'e tael fan ús stamburorren yn Dútsklân biwiisd wurde. Yn it Noardfryske wurdboek, dat N. Outzen yn 1837 útjown hat, is *hield* optekene yn 'e bitsjutting fan `Strick, womit den Pferden, gemeiniglich die beiden Vorderfüsse, nahe zusammengebunden, gefesselt, gejocht werden, dass sie nicht weit weg gehen können' ³⁾. De oerienkomst tusken it wurdgebrûk to uzes en dat yn Noardfryslân falt jin fuortynienen op: *jelde* sawol as *hield* tsjinnet om in hynsder fêst to setten. De Noardfryske wjergera is noch net útstoarn, hwant P. Jensen jowt yn syn wurdboek fan 'e Wiedingharder tongslach *hîl'* `Helde, Fußfessel' en it dêrmei forbân hâldende tiidwurd *hî'le* `an den Füßen fesseln' op ⁴⁾. Wol men neigean, hoe't de beide lêste foarmen ûntstien binne, dan is it de baes en helje der it proefskrift fan 'e selde ûndersiker by. Dêr seit er yn, dat *d* yn 'e Wiedingharder geaspraek al ier assimilearre waerd, bygelyks, *fêil'* 'fjild', *gîl'* `jild', *hîl'* `fuotboei' (âldfrysk *helde*). Jensen liedt dus noardfrysk *hîl'* fan âldfrysk *helde* ôf. Mei rjocht en reden, tinkt ús, om't *helde* de âldere foarm yn it Aldfrysk wie, dêr't it Westerlauwerske *hielde* ek út fuortkommen is. As gong-

1) W. Dykstra, Friesch Woordenboek II, 1903, s. 26.

2) K. v. Richthofen, Friesische Rechtsquellen, 1840, s. 409, 8-20.

3) N. Outzen, Glossarium der friesischen Sprache, besonders in nordfriesischer Mundart, Kopenhagen 1837, s. 124.

4) P. Jensen, Wörterbuch der nordfriesischen Sprache der Wiedingharde, Neumunster 1927, kol. 199.

5) P. Jensen, Die nordfriesische Sprache der Wiedingharde, Halle (Saale) 1925, s. 52, 97.

bere forbiningen fynt men yn ús midsieuske kêsten en boeteregisters *anda helda and ana heftnese*¹⁾ `yn boeijens en yn finzenskip', *a hefte and a helda*²⁾ `yn finzenskip en yn boeijens', *on tha helda slein*³⁾ `yn 'e boeijens slein'.

Foar it Middelnederlânsk, dat allyksa *helde* hie, forwize wy nei it Mnl. Wb., dêr't wy dizze oanhael út oernimme: 'So dat hi in yseren *helden* ghespannen sat ende alle sine leden met banden ghebonden'⁴⁾. De forneamde wurdboekskriuwer Kiliaen hat yn in letter tiidrek sawol *helde* as *halde* fêstlein mei de tafoeging Sax. Fris. Sicamb. Holl. Fland. en de omskriuwingen `compes, numella, pedica'⁵⁾, mei oare wurden `fuotboei, stôk'. De haednamme *helde* wie yn it Germaensk sa algemien, dat it gjin doel hat en bring der mear foarbylden fan by. Wy folsteane dêrom mei in oersjoch oer syn neiste sibben, dêrby tagelyk it foarôfgeande foar it gemak fan 'e lêzer noch efkes gearfetsjend:

jelde, allinne oer yn 'e útdrukking 'in hynsder yn 'e jelde sette' (W. Dykstra, Fr. Wb. II, 26) is de fuortsetting fan âldwestfrysk *hielde* `bân, boei, fuotboei' (v. Richthofen, Afr. Wb. 804) = âldeastfrysk *helde*; âlder noardfrysk *hield* `tou, dêr't de hynsders de poaten mei fêstboun wurde' (Outzen 124), noardfrysk (Wiedingharde) *hîl'* `fuotboei' (Jensen 199), mnl. *helde* `boei, bân; binammen: fuotboei' (Mnl. Wb. III, 293), Kiliaen *helde*, *halde* `fuotboei, stôk', nnl. (forâldere) *helde* `boei' (W.N.T. VI, 504), mnd. *helde* `Eisen zum Festhalten, Krampe, Fessel, Fußfessel, Fußschelle' (Lasch-Borchling, Mnd. Hwb. II, 260), md. *helde* `Fessel' (Lexer, Mhd. Wb. 1227), mhd. *halte* `Fessel, capula' (Lexer, Mhd. Wb. 1159), âhd. *haltâ* 'Vorrichtung zum Halten oder Festhalten (Schade, Altd. Wb. I, 367).

It sil nou klearrichheit ha, dat wy it mei `hâlde' gearhingjende *jelde* as *hjelde* skriuwe moasten, byhwannear't wy etymologysk staverje woene⁶⁾. Hiene Waling Dykstra-en-dy der witten fan hawn, hwer't *jelde* weikaem, dan soene se dat ek grif dien ha. Hwant hja wiene noch net sa fier as ús lêste staveringsfornijers, dy't de stomme *h* oan it bigjin fan in wurd oeral mar forfalle litte wolle!

1) K. v. Richthofen, Friesische Rechtsquellen, Berlin 1840, s. 123, 9.

2) W.J. Buma, Die Brokmer Rechtshandschriften, 's-Gravenhage 1949, s. 87,1.

3) J. Hoekstra, De eerste en de tweede Hunsinger Codex, 's-Gravenhage 1950, IX, 77 (s. 72) - K. v. Richthofen, Fries. Rq. 339, 31.

4) E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek, dl. III, 's-Gravenhage 1896, kol. 294.

5) C. Kiliaen, Etymologicvm tevtonica; lingvæ, Traeiecti Batavorum 1777, s. 226.

6) Itselde jildt foar *jelt* `hantein (fan in skeppe of kloet)', dat ien en mien is mei nnl. *hilt* en yn ús wurdboeken mei en sûnder *h* foarkomt.